

## ЗАТУРЦІВСЬКИЙ МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

В.КУШНІР, Н.ГАТАЛЬСЬКА

*Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського*

### Анотація

Стаття присвячена історії створення Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського на Волині та його діяльності.

*Ключові слова:* В'ячеслав Липинський, Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського.

### Анотация

Статья посвящена истории создания Затурцевского мемориального музея Вячеслава Липинского на Волыни и его деятельности.

*Ключевые слова:* Вячеслав Липинский, Затурцевский мемориальный музей Вячеслава Липинского.

### Summary

The article is devoted to the history of the Zaturtsevsky memorial museum of Vyacheslav Lipinski in Volyn and its activities.

*Key words:* Vyacheslav Lypynsky, Zaturtsevsky memorial museum of Vyacheslav Lypynsky.

У селі Затурцях на Волині вже півроку успішно функціонує єдиний в Україні меморіальний музей В'ячеслава Липинського. Затурці – місце народження історика, як зазначив він сам в особовій справі при вступі до Ягеллонського університету. Тут пройшли його дитячі роки; сюди, до батьків, привіз він молоду дружину й маленьку доньку; з батьківського дому вирушив і в останню дорогу на завершення свого страдницького життя до місцевого Свято-Троїцького костелу, а рідна земля прийняла його тут в материнські обійми на польському цвинтарі.

Водночас Затурці – місце, де Липинський мріяв про майбутнє України, де опрацьовував архівні документи з киселинського маєтку графів Олізарів, звідки писав листи-роздуми до Бориса Грінченка, Сергія Єфремова, Михайла Грушевського, Василя Доманицького, Івана Франка про історію рідного краю, просвітницькі завдання, ділився спостереженнями за змінами у суспільній свідомості земляків. Тому інакше й не могло бути, коли йшлося про вибір місця найголовнішого музею В'ячеслава Липинського – ним мала стати батьківська садиба в Затурцях. Тим більше, що збереглося багато чого з часів минувшини: вцілів панський будинок – лихоліття Другої світової війни, на щастя, оминули його, уціліла потужна матеріальна основа господарства, на ґрунті якої нова влада влаштувала державне підприємство, а дім був пристосований під контору; залишився парк (до речі, один з небагатьох на Волині дворянських парків); відреставровано Затурцівський Свято-Троїцький костел – пам'ятку архітектури XVII століття; і, зрештою, відновлено місце поховання В.Липинського.

Народження музею – справа надзвичайно цікава, але водночас складна і відповідальна, тим більше коли його експозиція – перша і єдина у світі. Сучасний музей має виконувати ряд важливих функцій: пізнавально-інформаційну, популяризаційну та навчально-просвітницьку. Тож приступаючи до створення музейної експозиції, слід було зважити на кілька важливих, на наш погляд, моментів. Перший: наскільки справа музею актуальна і потрібна суспільству? Чи має перспективу його подальший розвиток? Другий: чи цілком визріла сама ідея створення

музею? Чи достатньо наявних матеріалів для побудови повнокровної експозиції? Третій: чи вистачить ерудиції, знань, зрештою, фізичних сил для створення музею? Чи збереться команда фахівців-ентузіастів, які ідею перетворять у реальність?

Ці думки роїлись у голові від того часу, як гостро постало питання збереження дому Липинських у Затурцях. Необхідно було визначитися, якого профілю буде музейна експозиція. Головним при цьому лишалось одне: необхідно зберегти це історичне місце, захистити його від новітніх «руїнників України» (за В.Липинським), відкрити та повернути Батьківщині ім'я її великого сина. Зрозумілим і незаперечним було те, що музей має бути історичним, скоріш за все – меморіальним, і основним образом цього музею буде В'ячеслав Липинський: історик, політик-державник, громадський діяч.

Проте до реалізації ідеї було дуже далеко і не стільки в часі, в матеріальних можливостях, скільки у несприйнятті на чиновницькому рівні самого Липинського (був перший рік останнього десятиріччя бурхливого ХХ століття і переддень розвалу радянської імперії).

Перші публікації, до яких були причетні автори цього матеріалу, адресувалися не лише допитливому читачеві, а передусім – чиновнику-невігласу, який не тільки не знав (у цьому не було нічого дивного в радянську добу тотальної брехні і приховування правди), але й не хотів знати справжньої історії. Перебороти номенклатурну зашореність було значно важче, ніж розпочати реальні дії з відбудови напівзруйнованого будинку, реставрації окремих пам'яток, які належали добі В'ячеслава Липинського. У газеті-самвидаві крайової організації Української Гельсінської Спілки «Вільна думка» (грудень 1989 року) з'явилася перша на Волині стаття про Липинського під назвою «Національна гордість». Імені автора статті тоді не знали, бо підписався він так: «Мешканець Луцька Савур», а впорядкував статтю Леонід Сахнюк. Потім вдалося познайомитись і поспілкуватися з автором цієї публікації. Це був Юлій Михайлович Головацький. (Під час німецької окупації в 1940-х роках у батька Ю.М.Головацького, який працював лісником у маєтку брата історика Володимира Липинського, деякий час проживав особистий секретар і відданий друг В'ячеслава Липинського Михайло Ципріянович). Пізніше Юлій Головацький виступив на першій міжнародній конференції, що проходила у 1992 році з нагоди 120-річчя від дня народження видатного вченого і громадсько-політичного діяча.

Матеріал, опублікований Ю.Головацьким (зокрема біографія В.Липинського), через півроку став основою статті Н.Гатальської «Історія старого кладовища», яку було надруковано 12 серпня 1990 року уже в офіційному виданні: головній газеті області «Радянська Волинь». Треба віддати належне у зв'язку з цим відвазі журналістки Валентини Штинько та головного редактора Полікарпа Шафети, адже стаття, як на той час, була досить гострою. І приводом для її написання став сміливий вчинок учнів-старшокласників Затурцівської середньої школи під керівництвом громадського активіста Володимира Бая, які під час першотравневої демонстрації поклали квіти не до пам'ятника Леніну, а до місця захоронення В'ячеслава Липинського, та судилище, влаштоване над школярами. Рухівцям із Затурець довелося вести гостру полеміку з освітянами, представниками правоохоронних органів і навіть журналістами в місцевій (районній) пресі. У червні 1991 року з'явилась друга стаття Н.Гатальської «Недоспівана пісня В'ячеслава Липинського» у луцькій газеті «Народна трибуна» (її редактором був відомий нині письменник, автор першого художнього твору про В.Липинського «Діти Яфета» Іван Корсак). Рядовому музейному працівникові довелося тоді полемізувати з начальником обласного управління культури, який ніяк не міг збагнути, нащо нам «здався той пан і поляк» та хто їй, не історик, «доручав займатися Липинським». Проте через рік той самий чиновник очолив обласний ювілейний комітет з відзначення 120-річчя В.Липинського.

Звичайно, у той час ми ще не мали відповідної документальної бази, щоб можна було вести полеміку, обґрунтовуючи кожну свою тезу чи спростовуючи сказане опонентом. Тому сперечались більше на емоційному рівні. Такі ж заголовки мали газетні статті: «Гримаси застійного мислення» Володимира Бая або «Суди нас, совісте!» Віталія Кушніра (локачинська районна газета «Колгоспна правда» за 1990 рік). Але ці перші газетні публікації сколихнули громадськість, покликали до активних дій і, що дуже важливо, викликали резонанс навіть за кордоном. Після статті у «Радянській Волині» до авторки несподівано приїхав з польського міста Любліна добродій Володимир Дембський, який допоміг нав'язати стосунки з родиною Липинських у Польщі. Водночас депутат Верховної Ради, відомий громадський діяч на Волині Олександр Гудима передав адресу Східно-Європейського дослідного інституту імені В.К.Липинського, і нам вдалося започаткувати спілкування з тодішнім чільником цієї поважної інституції Ярославом Пеленським.

Наступним етапом роботи став безпосередній збір матеріалів про В.Липинського. Під час свого першого приїзду на Волинь семеро членів родини Липинських з Кракова, Гданська і Сопота привезли велику кількість друкованих матеріалів, серед яких – їхній родовід, біографія В'ячеслава Липинського, окремі його публіцистичні статті, деякі фотографії. Це, власне, й стало основою збірки, яка мала перетворитися на майбутню експозицію музею.

Усе більше людей, передусім представників луцької інтелігенції, виявляли своє зацікавлення досі не зною постаттю Великого Українця і всіляко підтримували затурцівських краєзнавців: художник Сергій Наумов відшукав і передав машинописний варіант історичної розвідки В.Липинського «Данило Братковський...», реставратор Волинського краєзнавчого музею Леся Обухович відреставрувала фото Липинського-гімназиста, члени Руху Олег Кушнір і Віталій Прокуда виготовили хрест на могилу В'ячеслава Липинського, Юлій Головацький замовив таблички на пам'ятний знак, встановлений на місці поховання. Найактивнішу участь у впорядкуванні колишнього польського цвинтаря взяли місцеві мешканці-рухівці Володимир Бай, Михайло Андреев, Юрій і Віталій Кушніри, Ігор Фіцуляк, Мирон Новак. 10 червня 1990 року громадськими активістами було скликано велелюдний мітинг, приурочений річниці з дня смерті видатного земляка, під час якого виступили Олександр Гудима, Віталій Кушнір, Володимир Бай, старійшина українського дисидентського руху на Волині Микола Куделя, історик Григорій Гуртовий, краєзнавець Володимир Гаврилук, вчитель Віра Марковська, а також редактор українського відділення радіо «Свобода» в Лондоні Богдан Нагайло. Тоді ж настоятелем місцевого православного храму було освячено відновлену могилу В'ячеслава Липинського і символічну братську могилу-курган у пам'ять усіх похованих католиків. З того часу щорічно дати народження і смерті В'ячеслава Липинського відзначаються на місці його поховання, де збираються місцеві жителі, школярі, інтелігенція з району та області, представники політичних партій і громадських організацій.

Велике значення на шляху до створення музею В'ячеслава Липинського мало проведення науково-теоретичних та науково-практичних конференцій. Однією з перших (у квітні 1992 року) була Всеукраїнська конференція, організована Волинським державним педагогічним інститутом імені Лесі Українки (нині – Волинський національний університет імені Лесі Українки). У ній взяли участь, крім волинських науковців, київські історики: Микола Томенко, Василь Уляницький, Олександр Лупанов та інші. У червні цього ж року в Києві – Луцьку – Кременці відбулася перша Міжнародна конференція, співорганізаторами якої виступили Інститут археографії і джерелознавства НАН України (Київ, директор Павло Сохань) і Східно-Європейський дослідний інститут імені В.К.Липинського (США, Філадельфія, президент Ярослав Пеленський). Конференція викликала великий резонанс,

адже вперше на міжнародному рівні за активної участі України прозвучало ім'я видатного сина нашої землі, так довго свідомо замовчуваного на Батьківщині. Конференцію репрезентували такі відомі науковці, як уже згадувані П.Сохань і Я.Пеленський, Лев Білас з Австрії, Мирослав Філіпович з Польщі, Роман Залуцький з США, Ярослав Дашкевич, Юрій Вільчинський, Ярослав Грицак, Галина Сварник (Львів), Наталя Яковенко, Мирослав Попович, Ігор Гирич, Євген Сверстюк (Київ) та інші історики. Крім того, до участі в конференції були запрошені родичі В'ячеслава Липинського (виступав Ян Липинський, племінник) і донька останнього Гетьмана України Павла Скоропадського Олена Отт-Скоропадська. Їхні спогади про близьку людину і видатного сучасника були опубліковані поряд з іншими матеріалами конференції у збірнику, виданому зусиллями Києва і Філадельфії 1994 року. До участі в цій конференції була запрошена та виступила Н.Гатальська.

Молодіжною фундацією ім. В.Липинського при Волинському педінституті були започатковані щорічні «Читання пам'яті В.К.Липинського», які згодом успішно продовжив Волинський інститут імені В.К.Липинського МАУП. Кілька конференцій було проведено і Волинським національним університетом імені Лесі Українки. Усі ці наукові зібрання сприяли поверненню імені видатного політика в Україну, формували громадську думку стосовно необхідності створення музею в родинному гнізді Липинських. Водночас продовжувався інтенсивний збір експонатів, у т.ч. завдяки налагодженню листування з родиною Липинських у Польщі і Великобританії, Гетьманівною Оленою Отт-Скоропадською у Швейцарії, громадсько-політичними діячами в українській діаспорі (Миколою Вороном у Канаді, сестрами Луцькими у США). Гостро стояло питання збереження саме цього будинку, адже він дедалі більше піддавався руйнації. Були пропозиції взагалі відмовитися від садиби Липинських (тим більше, що дім уже був проданий Волинським обласним держплемоб'єднанням місцевому бізнесмену). Але переміг здоровий глузд, і всім стало зрозуміло: важливе не просто приміщення для музею для уже переданих родиною експонатів – необхідно зберегти середовище, у якому формувався В'ячеслав Липинський. Вагомим виявилось слово Ярослава Пеленського: «Якщо в одній з кімнат цього дому стояла домовина з тілом Великого Українця – це вже аргумент на користь збереження і реставрації споруди як меморіальної». Так завершилася боротьба за приміщення.

Збір експонатів, про який частково йшлося вище, став другим важливим етапом на шляху становлення нашого музейного закладу. Восени 1993 року на запрошення Липинських у Кракові гостювала Н.Гатальська, де ознайомилася з меморіальними речами, що належали родині. Серед них були документи, фото, предмети побуту (килим, столик для листування, письмове приладдя). Через два роки за дорученням дирекції обласного краєзнавчого музею до Кракова було відряджено завідувача відділу новітньої історії Олега Савчука, який зустрівся з донькою В'ячеслава Липинського Євою Липинською-Сендзеловською, а також з його племінниками Юліаном, Яном і Казимиром. Саме завдяки їм збережені і передані до нашого музею безцінні скарби з домашніх архівів родини Липинських: документи, фото, книги, особисті речі В'ячеслава Липинського і його оточення та інші матеріали. Водночас завдяки листуванню з родиною Липинських у Польщі, особистим контактам-зустрічам з Оленою Отт-Скоропадською було придбано для майбутнього музею багато оригінальних експонатів. Для відтворення обстановки часів В'ячеслава Липинського довелося звернутися до антикварів, а також представників місцевої інтелігенції, яким залишились у спадок цікаві побутові дрібнички (мухоловка, корзинка для пікніка, вазочка для квітів тощо), а також меблі, письмове приладдя, ікони. Крім того, ми почали збирати етнографічний матеріал у Затурцях та навколишніх селах, який допомагає «оживити» народно-побутове середовище, де відбувалося становлення майбутнього громадського і політичного діяча, формувався його світогляд і громадська позиція.

Відповідно до наказу нового начальника обласного управління культури Богдана Самохваленка, який був патріотом-реформатором, чим вигідно відрізнявся від попередника, у 1995 році при обласному краєзнавчому музеї було створено відділ «Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського». Завідувачем було призначено Віталія Кушніра як ініціатора побудови музейної експозиції, присвяченої В.Липинському. З того часу почалися тривалі ремонтно-реставраційні роботи у будинку, реконструкція окремих приміщень та пристосування їх під музейну експозицію. Тоді завідувачу доводилося виконувати функції і робітника, і сторожа, і, звичайно ж, науковця. Він брав участь у семінарах-навчаннях музейних працівників, у науково-дослідницьких експедиціях, відвідав урочище Русалівські Чагари (колишній маєток В'ячеслава Липинського) на Черкащині, листувався з представниками української діаспори в Америці, спілкувався з представниками родини В.Липинського у Польщі, налагодив стосунки з київськими науковцями – членами Союзу гетьманців-державників України (Юрієм Терещенком, Тетяною Осташко, Кирилом Галушком та іншими).

За цей час було зведено другий поверх, втрачений майже повністю під час пожежі в 1944 році, двічі міняли на будинку покриття (черепиця виявилася занадто важкою), переробляли відмоксту по периметру споруди, будівлю зміцнювали і доводили до вигляду, аналогічного довоєнному. Рішення про завершення реставрації та побудову експозиції приймалися на найвищому рівні. Указ Президента України В.А.Юшенка 2006 року про вшанування пам'яті В.Липинського, якому передував лист-звернення на ім'я віцепрем'єра В'ячеслава Кириленка за підписами авторитетних наукових і громадсько-політичних діячів України і діаспори (ініціатор Юрій Терещенко), тоді не був реалізований. Лише у червні 2011 року було видане розпорядження голови Волинської обласної держадміністрації про термінове завершення ремонтно-реставраційних робіт на об'єкті та впорядкування території з метою відкриття музейної експозиції до 20-річчя Незалежності України. Обласна рада і Кабмін України відшукали на це необхідні кошти. Неймовірними зусиллями багатьох людей (будівельників, музейних науковців, дизайнерів) Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського було відкрито напередодні ювілею держави. Позитивну роль зіграла згадана робота музейних працівників і художників-оформлювачів. Оригінальні ідеї Віктора Чухрая щодо подачі окремих тем викликають особливий інтерес у відвідувачів.

Безумовно, музей як живий організм повинен розвиватись. Є нові надходження, цікаві ідеї стосовно доповнення експозиції фоторядом про гостей нашого музейного закладу, предметами, подарованими музею учасниками конференцій. А вже за вісім місяців роботи музей відвідало близько трьох тисяч чоловік. І що цікаво: більшість з них – небагато дорослі люди, які не можуть повірити в такі перетворення колишньої дворянської садиби, що довго стояла пустою. Ми радо вітали гостей з Польщі (Вроцлав, Краків, Холм, Варшава), Австрії (Відень), Естонії (Таллін), Білорусі, Литви (Вільнюс), Росії (Москва). Особливо великими групами приїжджають земляки-українці з багатьох куточків країни. Їдуть до Липинського просвітяни, політики, представники партій і громадських організацій, ветерани ОУН-УПА, письменники, посадовці, студентська та учнівська молодь, краєзнавці і просто зацікавлені історією люди, які хочуть побувати на Батьківщині великого українського патріота. Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського запрошує учасників конференції причаститися з цілющого джерела, яке потужно б'є з волинської землі неподалік садиби, та глибше пізнати край, де народився і виріс видатний діяч української історії.